

KUML

1958

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1958

With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
SATTE DETTE KUML
FOR
C. G. SCHULTZ

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1959

Forside:

Hornet guddom på helleristning ved Løfåsen, Bohuslen.

Redaktion:

P. V. GLOB

Copyright 1958

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clichéer:

Hammerschmidt - Århus

F. Hendriksens Reproduktionsatelier - København

og

Bernh. Middelboe's Reproduktionsanstalt,

København

INDHOLD

<i>Harald Langberg</i> : C. G. Schultz	7
<i>Harald Langberg</i> : Balustersøjlen på Vitskøl	9
<i>Zdzisław Rajewski</i> : Arkæologisk forskning i Biskupin	21
<i>Jytte Lavrsen</i> : Om Votivfund fra Bronzealderens Slutning	63
<i>Lili Kaelas</i> : Ny typ av fotskålar från Danmark	72
<i>Hans Helbæk</i> : Grauballemandens sidste Måltid	83
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Runestaven fra Ladoga	117
<i>Aslak Liestøl</i> : Runene fra Gamle Ladoga	133
<i>P. V. Glob</i> : Alabasterkar fra Bahraíns templer	138
<i>Viggo Nielsen</i> : – vidt berømt for dens mange perler	146
<i>P. V. Glob</i> : Rekognoscering i Abu Dhabi	162
<i>P. V. Glob</i> : Undersøgelser i Kuwait	166
<i>Erling Albrechtsen</i> : Aleksander den Stores visitkort	172
<i>Aage Roussell</i> : Et hellenistisk terrakottaværksted i Den persiske Golf	191
Jysk Arkæologisk Selskab	201

CONTENTS

<i>Harald Langberg</i> : C. G. Schultz	8
<i>Harald Langberg</i> : The Balusterpillar at Vitskøl	19
<i>Zdzisław Rajewski</i> : Forschungsergebnisse über die Besiedlung der »Lausitzer« Kultur in Biskupin und Umgegend	49
<i>Jytte Lavrsen</i> : Votive Finds from the End of the Bronze-Age	70
<i>Lili Kaelas</i> : A New Type of Pedestal Bowls from Denmark	80
<i>Hans Helbæk</i> : The Last Meal of Grauballe Man	111
<i>Ad. Stender-Petersen</i> :	124
<i>Aslak Liestøl</i> :	135
<i>P. V. Glob</i> : Alabaster Vases from the Bahrain Temples	144
<i>Viggo Nielsen</i> : Famed for Its Many Pearls	157
<i>P. V. Glob</i> : Reconnaissance in Abu Dhabi	164
<i>P. V. Glob</i> : Investigations in Kuwait	169
<i>Erling Albrechtsen</i> : Alexander the Great's Visiting Card	186
<i>Aage Roussell</i> : A Hellenistic Terra-Cotta Workshop in the Persian Gulf ...	198

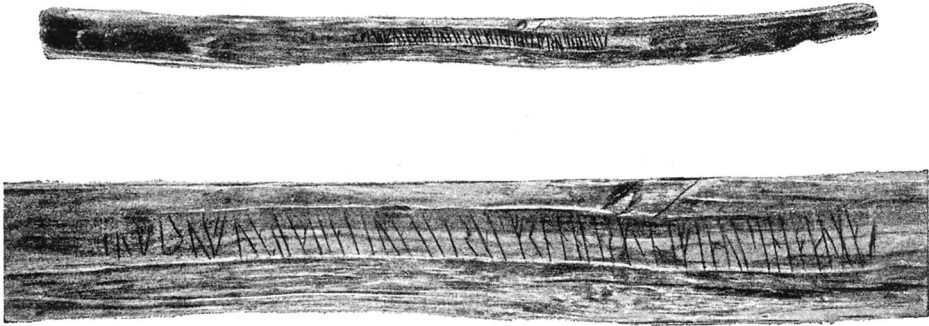

Fig. 1. Runestaven fra Ladoga og nærbillede af indskriften. Ca. 1 : 4 og 1 : 1.

Ладожская палочка с рунической надписью, и та же надпись на близком расстоянии. Около 1:4 и 1:1.

RUNENE FRA GAMLE LADOGA

Af ASLAK LIESTØL

Det nye runefunnet i Gamle Ladoga, sagaens Aldeigjuborg, er en liten sensasjon for både lingvister og historikere. De historiske perspektiver som åpnes skal ikke behandles her, men så mye skal sies at endelig er det kommet fram i dagen et originaldokument som viser at det har vært skandinavisktalende folk i byen ved Volkov i begynnelsen av vikingtia. Bare en runeinnskrift fra østområdet kunne tidligere fortelle oss om vikingene i østerled, mens de som dro vestover har etterlatt seg en lang rekke innskrifter som gir interessante opplysninger om språk- og kulturforhold. Det er vel helst materialets forgjengelighet som i tømmerlandet Russland må ta ansvaret for de manglende dokumenter. Den nye innskrifta fins da også på tre, bevart bare fordi det var så rå grunn der pinnen lå, og fordi byen vokste så raskt i høyden ettersom nye hus ble bygd oppå restene av gamle.

Innskrifta står på en 42 cm lang pinne og er bare 12 cm lang. Likevel er det funnet plass til ca. 50 runetegn, som er snaue 10 mm høye. Runetypene som er brukt er ikke helt slik vi er vant til dem på denne tia, men de viser tydelig samsvar med runeformer som er kjent fra den svenske Røksteinen. Det viktigste avvik er at r-runa mangler hovedstav, så den nærmest minner om en lang s-rune. Som rimelig kan være i en innskrift med så små og så fint ristede runer er det endel variasjoner i utførelsen av tegnene. Risteren har f. eks. i flere tilfelle ikke kunnet stanse kniven tidsnok slik at kvistene har kommet til å overskjære staven. Når en tar hensyn til slike uregelmessigheter kan de allerfleste tegn leses, men den tekst som da kommer fram er langt fra lettlest. En vesentlig vanskelighet, bortsett fra de usikre runene, er at det ikke fins skilletegn mellom

ordene. Dette gjør tolkningsmulighetene særdeles mangfoldige, selv om en flere steder kan skille ut lydforbindelser og stavelser som tydelig er nordiske. Et annet forhold en må ta hensyn til er at vi uten tvil står overfor en versifisert tekst. Den synes å ha allitterasjon eller bokstavrim. Videre leser vi i begynnelsen av innskrifta: **ufuarīþr**, en konstruksjon med expletivpartikkelen *of* foran et partisipp, som er vel kjent fra all gammel skandinavisk diktning. Men dersom vi i denne innskrifta må regne med at vi er inne i diktningens språkområde, må vi være forberedt på å møte omskrivninger, arkaiske ord og uttrykk som i høy grad øker vanskelighetene ved en språklig tolkning, samtidig som mulighetene for fantasifull kombinasjon fra forskerens side blir vesentlig større. En annen alvorlig vanskelighet for realtolkning av en slik innskrift ligger i at vårt kjennskap til miljøet, kulturbakgrunnen nærmest er lik null. Ut fra slike betraktninger er det grunn til å frykte at det i lange tider vil være flere forskjellige tolkninger av Ladoga-innskrifta enn forskere.

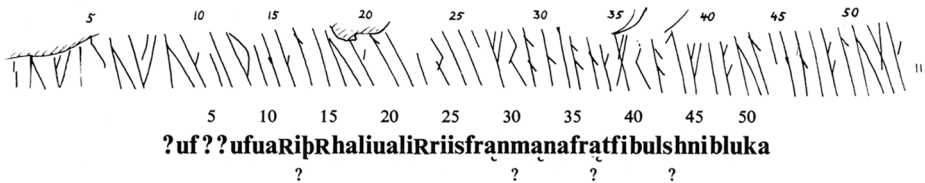

Fig. 2. Kalkering over fotografi av innskrifta. Transkripsjonen bygger bare på fotografier, stilt til rådighet av Eremitagen, Leningrad og professor C. J. S. Marstrand, Oslo.

Калькированная копия фотографии надписи. Транскрипция основана на снимках, предоставленных нам Эрмитажем в Ленинграде и профессором Марстрандером в Осло.

Som en etter en slik innledning vil forstå våger ikke jeg å legge fram noen full tolkning av innskrifta. Jeg vil bare peke på enkelte ting som synes å kunne gi holdepunkter ved videre forsøk. Det før nevnte **ufuarīþr** (normalisert: *of variðr*) som betyr bekledd eller smykket med, omhyllet av eller liknende, forutsetter et ord i dativ som har uttrykt hva vedkommende vesen eller gjenstand har vært kledd eller smykket med. Dette ordet skulle en vente å finne uttrykt i runene foran, d. v. s. i begynnelsen av innskrifta. Disse tre innledningsordene i innskrifta har sannsynligvis vært første linje i et fire-linjers vers hvor *variðr* kan ha allitterert med **ualir** i neste linje. Dette **ualir** kan da være en eller annen bøyingsform av norrøn *valr* som betyr *falk* eller *jaktfalk*. Et verbum til setningen i første linjepar bør en da søke i runene foran **ualir**, dersom en ikke snur det rundt og oppfatter **ir** som en bøyingsendelse i et eller annet verbum. I neste linjepar synes rimstavene å være **f** med lydforbindelsene **fra-** **fra-** **fim-**. Her reiser det seg alvorlige vanskeligheter, selv om siste linje synes å inneholde to ord som er vel kjent: **fibul** (*fimbul*) og **nibluka** (*niflunga*). Nær sagt utallige kombinasjoner kan her gjøres, og de mest varierte tekster med mer eller mindre god mening kan leses ut av runene. *Fimbul* er kjent i det gamle språk bare som forsterkende førsteledd i sammensetninger, f. eks. *fimbulvetr*, lang og streng vinter. Og det ville være naturlig å oppfatte det slik også i denne innskrifta. Dersom **nibluka**

leses som et ord blir det da bare **sh** eller **si** tilbake som annet sammensetningsledd til *fimbul*. Her kunne en f. eks. tenke seg at ordet *sjø* er uttrykt. **Nibluka** kan formelt være genitiv av *Niflungar*, som i den norrøne middelalderdiktning var et av navnene på kong Gjukes sønner, men det kan vel være et spørsmål om dette navnet er så gammelt som denne innskrifta skal være. En mulighet en ikke bør se bort ifra er at vi her har en ellers ukjent sammensetning med *nifl-* parallelt med *niflhel*, *niflvegr* og andre. Disse ordene har en dyster klang av død, mørke og tåke (tysk Nebel). Alt etter hvordan en velger mellom de forskjellige lesemåter av de usikre runene eller deler opp teksten mellom **ualir** og **fibul**, sannsynligvis tredje linje i halvverset, kan en få fram ord og brokker av uttrykk som kan kombineres til mer eller mindre sannsynlige sammenhenger med tildels meget forskjellig innhold og bakgrunn. Det vil føre for langt å diskutere disse mulighetene her, men sannsynligvis har de to siste linjer i verset uttrykt et ønske som ved hjelp av runenes magiske kraft og den bundne verseformen skulle sikres å gå i oppfyllelse.

Runeristeren har sikkert hatt en meget bestemt mening med det diktet han satte sammen og festet med runer til trestykket, men på det nåværende tidspunkt er det umulig å si noe om hvilke tanker runeristeren har hatt da han laget innskrifta. Han kan ha vært drevet av et ønske om bedre jaktlykke eller hell i kamp mot mennesker. Eller kan hende han på denne måten har ment å sikre seg gods og gull eller andre attråverdige goder. Hensikten kan også ha vært å beskytte seg mot skjulte og uhyggelige makter, slik de russiske utgiverne har tenkt seg. Alle disse mulighetene og sikkert mange fler kan finne en viss støtte i ord og uttrykk som kan leses ut av runene, og kunne derfor tjene som arbeidshypotese under videre behandling av innskrifta.

Det er ikke mye konkret som her har kunnet legges fram, men jeg håper at leserne har fått et lite innblikk i vanskelighetene vi står overfor når det gjelder en slik innskrift, og mer generelt den usikkerhet som ofte omgir tolkningen av runeminnesmerker, særlig de eldre.

Резюме

Староладожские руны

Руническая надпись, обнаруженная в Старой Ладогe, нанесена на палочку длиной в 42 см, а длина самой надписи всего 21 см. Тем не менее она содержит около 50 рунических знаков, вышиной около 10 см. Начертание рун не совпадает полностью с начертанием других известных рун того же периода. Оно, однако, отчетливо соответствует начертанию рун известного Рэкского камня в Швеции. Главное различие состоит в том, что руна *g*, не имеющая главной вертикальной линии, имеет сходство с руной *s*. Нет ничего странного в том, что в надписи, состоящей из столь маленьких и тонко надрезанных рун, оформление отдельных знаков до некоторой степени варьирует. Поперечные черты, например, часто пересекают глав-

ные вертикальные линии. Несмотря на эти неравномерности, большинство знаков вполне разборчиво, но толкование самого текста, который получается при чтении, далеко не легкая задача. Главное затруднение – если не считать трудноопределимых рун – состоит в том, что надпись не имеет словоразделов. Этот факт дает возможность для разнообразнейших толкований, несмотря на то, что мы во многих случаях вполне точно можем выделить несомненно ясные древнескандинавские сочетания и слоги. Далее можно исходить из того, что перед нами текст в стихах. Это стихи с аллитерацией. В самом начале читается слово *ufuariþr*. Это конструкция причастия с предшествующей эксплетивной частицей *of*, явление, хорошо известное нам из древнескандинавской поэзии. Но если мы имеем дело с надписью поэтического характера, то наперед можно и нужно считаться с тем, что в ее лексическом составе будут слова и выражения иносказательные, архаические, отчего в высшей степени возрастают и трудности языкового истолкования текста; а это открывает широкое поле для более или менее фантастических комбинаций истолкователей. Далее серьезное затруднение и в том, что мы почти ничего не знаем о той культурной среде, в которой возникла надпись. В силу этих соображений надо полагать, что число возможных интерпретаций будет равняться числу исследователей.

Поэтому будет понятно, что я не отваживаюсь предложить полное истолкование надписи. Мне только хотелось бы отметить некоторые явления, могущие послужить исходным пунктом для будущих попыток истолкования старолдожской надписи. Вышеупомянутое слово *ufuariþr* (соответствующее нормализованному *of variðr*) значит *одетый* во что-нибудь или *украшенный* чем-нибудь или *облеченный* во что-нибудь или нечто подобное. Оно требует при себе дательного падежа названия того, во что данное существо или данный предмет были одеты или чем они были украшены. Естественнее всего будет искать такого слова в самом начале надписи. Вероятно, что три первых слова начала надписи составляли первый стих четверостишия, в котором слово *variðr* находилось в аллитерации со словом *ualir* следующего стиха. Слово *ualir* могло бы быть какой-нибудь падежной формой от древнескандинавского слова *valr*, обозначающего 'сокол' или 'кречет'. В таком случае подлежащее предложения, заключенного в двух первых стихах, должно иметься в рунах, предшествующих слову *ualir*, но можно сказать и наоборот, что *ir* является личным окончанием какого-нибудь глагола. Следующие два стиха содержат аллитерацию на *f* в звуковых единицах *frq-*, *frq-*, *fim-*. Однако в дальнейшем мы наталкиваемся на серьезные трудности, несмотря на то, что последний стих содержит два хорошо нам известных слова: *fibul* (*fimbul*) и *nibluka* (*niflunga*). Здесь возможны самые разнообразные комбинации, дающие вполне приемлемое значение. Слово *fimbul* известно в древнем языке только как первый элемент сложных слов в роде *fimbulvetr* 'продолжитель-

ная, лютая зима', и было бы естественно понимать это слово так и в нашем тексте. Если теперь читать слово *nibluka* как одно слово, то для второго члена сочетания с *fimbul* оставалось бы только *sh* или *si*. Возможно, что это слово соответствует новонорвежскому *sjø* ('озеро'). Форма *Nibluka* могло бы быть родительным падежом от слова мн. числа *Niflungar*, служившего в древнескандинавской поэзии одним из названий для сыновей короля Гьюке (*Gjuke*), но открытым остается вопрос, имело ли это название такую древность, какую предполагает наша надпись. Не исключена еще и возможность, что мы тут имеем дело с каким-нибудь сложным словом, в которое входило слово *nifl*, точно так же как в известных словах типа *niflhel*, *niflvegr* и. д. Этим словам присуще значение смерти, мрака и мглы (ср. нем. *Nebel*). В зависимости от того, как мы будем читать неопределенные еще руны или как мы разделим текст между словами *ualin* и *fibul*, можно будет выделить слова или части слов, которые могут быть скомбинированы в более или менее вероятные контексты с отчасти различающимися значениями и с разным фоном. Нас завело бы слишком далеко обсуждение этих возможностей, но по всей вероятности последние два стиха содержали какое-нибудь пожелание, осуществление которого зависело от магической силы рун и формы стиха.

Автор рунической надписи, несомненно, имел определенную цель, составляя свой стих и закрепляя его рунами на обломке деревянной палочки, но в данный момент невозможно сказать, какую именно цель он имел. Возможно, что он имел в виду удачу на охоте или успех в бою в неприятелем. Но возможно также, что он желал обеспечить себе богатство, золото или другие блага. Наконец, возможно и то, что он вырезывал свои руны для того, чтобы защитить себя от скрытых и мрачных сил, как думали русские издатели надписи. Все эти возможности, а также и другие, могут найти себе некоторую поддержку в тех словах и выражениях, которые поддаются чтению и послужить как рабочие гипотезы для будущего изучения рунической надписи.